

## БРОНЗЕ ИЗ ОКОЛИНЕ САЛАКОВЦА У МУЗЕЈУ ГРАДА БЕОГРАДА

Године 1970. Душан Васић из села Салаковца код Пожаревца продао је Музеју града Београда четири бронзана предмета, нађена према речима продавца у окolini Пожаревца. Предмети су објављени као појединачни налази у Каталогу праисторијских металних предмета Музеја града Београда 1971. са назнаком да потичу са непознатог локалитета из окolini Салаковца. Из тог разлога најбоље ће бити да се налаз води да је откривен у окolini Салаковца, бронзе из окolini Салаковца, што у суштини одговара истини.

Поменута четири предмета су један бронзани срп са дугметом на дршци на крају спољног ребра, дуж. 15,8 см, и сечиво другог српа истог облика дуж. 10 см (Т. 1, 1.2)<sup>1</sup>, затим фрагментована бронзана игла са тањирастом или печатастом главом, која је са доње стране украшена концентричним круговима дуж. 9,1 см (Т. 1,3)<sup>2</sup> и велика бронзана фалера кружног облика са пластично назначеним круговима и крастасто пробијеним средњим делом, спољни пречник 9,9 см (Т. 1,4)<sup>3</sup>. Хронолошко опредељење ова четири предмета у Каталогу није једнако: српови су датовани у касно бронзано доба, односно у период На А по средњоевропској хронологији, док су игла и фалери смештени у време тзв. тракокимерских утицаја, односно у старије гвоздено доба — период На С.

С обзиром на услове набавке и податке продавца, могуће је да су предмети откриви заједно и да представљају једну це-

лину. Наш циљ овде јесте да, уз кратку анализу сваког предмета, утврдимо да ли је једна таква претпоставка са хронолошке стране прихватљива.

Бронзани српови, који махом припадају млађем и позном бронзаном, односно раном гвозденом добу<sup>4</sup>, у Србији су релативно ретки. У односу на Војводину, Славонију, Мађарску и Румунију где се налазе велике количине бронзаних српова или њихових фрагмената, у ужој Србији се они ретко јављају, било у оставама било ван њих. Најјача концентрација се уочава у непосредном залеђу Дунава и то у окolini Брестовика код Гроцке, где је у шест остава откривено десетак српова,<sup>5</sup> као и у северозападном делу источне Србије у доњим токовима Млаве и Пека, где су бронзани српови нађени у оставама Стари Костолац, Брадарац, Дрмно, Клење и Голубац.<sup>6</sup> Појаву већег броја бронзаних српова у овој области требало би вероватно објаснити тесним везама ушћа Мораве и његове шире окolini са Војводином и Карпатским басеном, одакле су многи облици и типови материјалне културе били преузети у овом периоду. Прихватање за то време напреднијих бронзаних оруђа у пољопривреди на овом простору, у односу на камене и дрвене алатке које су по свему судећи махом коришћене у другим областима Србије, може се можда објаснити посебном улогом коју је имао изузетно плодни Стиг или свакако и са саобраћајном фреквенцијом односно повеза-

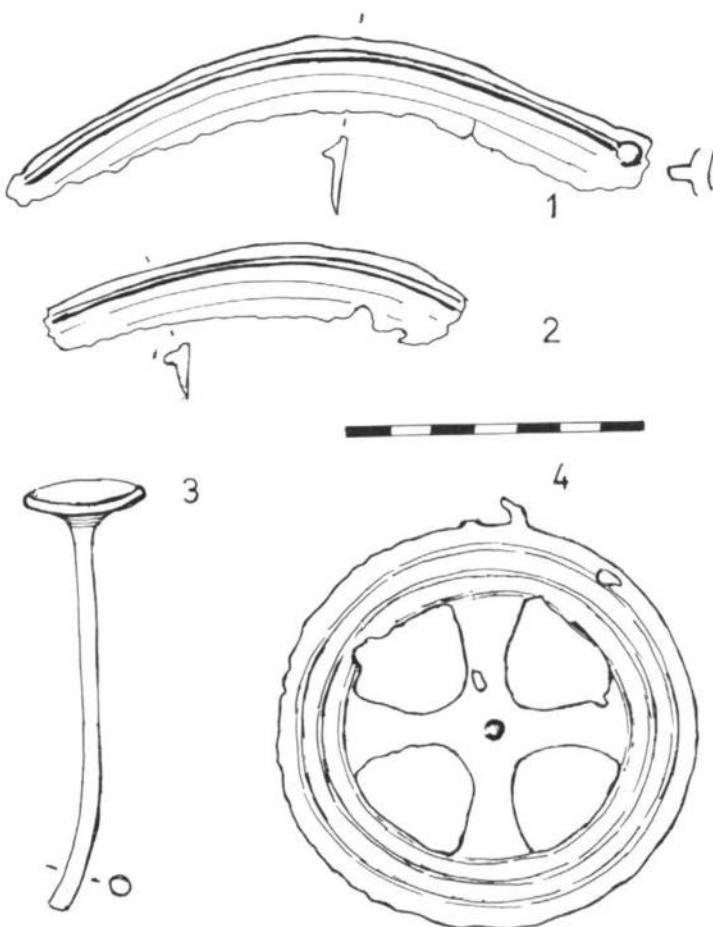
ношћу овог подручја са ближим и даљим суседима.

Када је реч о срповима из околине Салаковца, требало би истаћи да они припадају бронзаним срповима са дугметом (*Knopfsicheln*) — типу који је релативно редак код нас у односу на много распрост-

цајем са севера.<sup>7</sup> Поред Салаковца, у источној Србији су нађена три српа са дугметом у остави из Клења, и то само један са дугметом на горњем ребру српа и два са дугметом на средњем ребру што у односу на салаковачке примерке представља извесно варирање облика.<sup>8</sup> Међу срповима из брестовачких остава јавља се такође један број српова са дугметом и то варијанта са дугметом и продуженом дршком, релативно ретка у средњој Европи.<sup>9</sup> То поново указује на варирање основне шеме у ширем подручју ушћа Мораве и постојање локалних радионица на овом простору које су прихватале и разрађивале туђе идеје и облике, каткад недовољно вешто, каткад прилично инвентивно.

У погледу датовања бронзаних српова у Србији нема неких већих дилема. Све бронзане оставе из источне и централне Србије које садрже српове датују се у млађе бронзано доба, односно претежно у периоду На А1<sup>10</sup>. Могуће је, с обзиром на континуитет неких металних облика, да су неки комади српова остали у употреби и у следећем временском одсеку — периоду На А2. Међутим, после тога се они свакако губе из употребе што потврђује и чињеница да се млађе форме бронзаних српова, карактеристичне за период На А2/В1, не јављају ни у Србији ни у Војводини.<sup>11</sup> Стога, по нашем мишљењу, српове из Салаковца треба датовати у периоду На А1.

Бронзане украсне игле са различито формираним главама доста су честе на нашој територији, мада се игле са тањирастим или печатастим главама јављају нешто ређе. Датовање игле из околине Салаковца у периоду На С, односно старије гвоздено доба, може се донекле разумети с обзиром на извесне паралеле које ова показује са иглама са печатастом главом из Злотске пећине, датованим у ово време.<sup>12</sup> Детаљнија анализа нашег комада, међутим, показује да је она по својим карактеристикама знатно ближа печатастим иглама из млађег бронзаног доба. Према В. А. в. Бруну овакве игле, распрострањене у источним деловима средње Европе у периоду На А1, воде порекло из ранијег времена, односно хоризонта гробова под хумкама средњег бронзаног доба.<sup>13</sup> У том смислу су нарочито индикативне игле типа



1. — Бронзани предмети из околине Салаковца

1. — Bronze objects from the surroundings of Salakovac.

рањенији тип са језичком (*Zungensicheln*). Картирање српова са дугметом показује да се они ретко јављају у Срему, Славонији, и западној Мађарској, док су чешћи у источној Мађарској и Румунији, па је вероватно да су у наше крајеве стигли под ути-

Haitz с краја средњег бронзаног доба, које имају слично орнаментисане печатасте главе са концентричним круговима на доњој страни као наш примерак.<sup>14</sup> Са наше територије требало би поменути пре свега игле из гробова у Доњој Шапоњи код Сомбора, и иглу из гроба у Ватину, који се на основу нађених мачева са сигурношћу датују у средње бронзано доба.<sup>15</sup> Одређене паралеле за нашу иглу требало би тражити и у иглама са главом у облику ексера, код којих је пречник кружне главе мањи или су конструкцијни елементи исти. Оваквих игала из средњег и млађег бронзаног доба је нађен код нас већи број, како у Славонији и Срему,<sup>16</sup> тако и у унутрашњости Србије.<sup>17</sup> Посебно истичемо иглу са главом у облику ексера из оставе Нови Костолац, у непосредној близини Салаковца, датованој у рану фазу млађег бронзаног доба.<sup>18</sup> Иако међу овим примерима нема директних паралела у непосредној близини нашег комада, они ипак пружају одређене индиције за његово хронолошко и хоролошко определњавање. Сматрамо да игла носи у себи извесне локалне специфичности мада је настала под утицајима са стране, највероватније из средње Европе, и да би је требало датовати у млађе бронзано доба, и то у његову ранију а не каснију фазу.

Кружна фалера са мотивом малтешког крста у средини, која је највероватније служила као привесак на грудима или о појасу, пружа извесне аналогије са орнаментиком старијег гвозденог доба и тзв. тракокимерским елементима на којима је овај мотив био раширен.<sup>19</sup> Међутим, мотив оваквог крста се јавља и раније, крајем средњег и у млађе бронзано доба, како показује украшавање глава плочастих игала, искуцани мотиви на лименим бронзаним појасевима и коначно, већи број сличних фалера откривених у бронзаним оставама млађег бронзаног доба.<sup>20</sup> За нас је од изузетне важности појава готово идентичних кружних привесака са пробијеним крстом у средини у оставама из Винче и Брестовика VI, заједно са наруквицама типа Брестовик—Винча и бронзаним тестерицама — облицима који са сигурношћу опредељују оставе у период На А1<sup>21</sup> Такве се фалере јављају и у оставама из Привине Главе у западном Срему,<sup>22</sup>

из Бродског Вароша и Горњег Слатиника у Славонији<sup>23</sup> и Видовица у северној Босни.<sup>24</sup> Слични предмети су познати и из Мађарске<sup>25</sup> и Трансильваније, у великим оставама Spalnaca II и Uioara de Sus, истине у фрагментима.<sup>26</sup> Сви ови налази се датују у млађе бронзано доба, односно период На А1. Требало би поменути да је оваква фалера са алком нађена и у румунској остави Fizesu-Gherlii, датованој у позно бронзано доба, односно период На В2,<sup>27</sup> што се да објаснити дугим животом овог облика у неким микрорегијама, или можда дужим задржавањем појединачних комада у употреби. У сваком случају опредељење нашег комада у период На А1, чини се, не долази у питање. У прилог овог мишљења говори појава већег броја кружних плоча са различитом орнаментиком у поменутом периоду, што јасно указује на чињеницу да је форма била добро позната и широко раширена. Посебно истичемо кружне плоче са пластично изведеним концентричним круговима са спољне стране и једним завршетком у облику слова „Т“ уместо алке на врху. Такве су плоче биле нарочито популарне у Славонији, одакле су се рашириле на различите стране.<sup>28</sup> Слична фалера је нађена у поменутој остави из Винче, док је фрагментовани горњи део овакве плоче откријен и у остави из Брадарца.<sup>29</sup> Кружне крастасте плоче су могле да на нашем простору настану под сличним утицајима из Славоније и Срема, али је такође могуће, имајући у виду њихову концентрацију у остави Брестовик VI, да је око ушћа Мораве дошло до локалног развоја овог облика материјалне културе.

Ова кратка анализа четири предмета из околине Салаковца показује да је могуће претпоставити да је реч о једном скупном налазу који би се датовао у млађе бронзано доба, и то у период На А1, највероватније једну ранију фазу у оквиру овог периода. Могуће је такође да је налаз представљао мању оставу или део веће: у пожаревачком крају познате су бронзане оставе од неколико предмета као и оне које садрже неколико десетина па и стотину предмета.

Скупни налаз из околине Салаковца обогаћује наша знања о материјалној култури млађег бронзаног доба у пожаревач-

ком крају, сва три облика су нова и до сада непозната на овом подручју, и истиче на индиректан начин важност ушћа Велике Мораве и његове шире околине у

том периоду, периоду значајних кретања и померања, размене идеја, облика и искуства на широком простору од средње Европе до источних обала Медитерана.

## НАПОМЕНЕ

<sup>1</sup> Ј. Тодоровић, Каталог праисторијских металних предмета, Музеј града Београда, 1971, 48, Бр. 146, 147, Т. XXVI, 4. 5. (инв. 5736, 5737).

<sup>2</sup> Ibid., 88, Бр. 338, Т. XLII, 2; LXXXVI, 28. (инв. 5739).

<sup>3</sup> Ibid., 100, Бр. 394, Т. XLVII, 10 (инв. 5738).

<sup>4</sup> У овом раду користимо Милер-Карпеову хронолошку поделу бронзаног и гвозденог доба: млађе бронзано доба (Br D-Ha A2) обухвата последње векове другог миленијума пре н.е. а позно бронзано доба или рано гвоздено доба (Ha B1—B2) обухвата прве векове по следњег миленијума пре н.е. Уп. Н. Müller-Karpe, *Zur Definition und Benennung chronologischer Stufen der Kupferzeit, Bronzezeit und älteren Eisenzeit, Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt/M.*, 1974, 7 sqq., Sl. 1.

<sup>5</sup> Д. Гаращанин у Праисторијске оставе у Србији и Војводини I, *Fontes Archaeologiae Serbiae*, Београд 1975, 8 sqq.; иста, Најновија остава металних предмета из Брестовика, Зборник Народног музеја XI/археологија, Београд 1983, 7 sqq.

<sup>6</sup> Д. Јаџановић, Праисторијска остава бронзаних предмета из Старог Костолца, *Viminacium* 1, 1986, 5 sqq. исти, Праисторијска остава бројизаних предмета из села Клења код Голупца, Старијар Н. С. XXXVII, 1986, 153 sqq. Оставе из Брадарца, Дрмна и Голупца нису публиковане. На подацима захваљујем колеги Драгану Јаџановићу.

<sup>7</sup> Уп. M. Petrescu-Dimbovita, *Die Sicheln in Rumänien*, PBF XVIII, 2, München 1978, Т. 291 А. В.

<sup>8</sup> Д. Јаџановић, Старијар Н. С. XXXVII, 1986, Т. И, 13—15; сл. 2.

<sup>9</sup> Д. Гаращанин у Праисторијске оставе. Т. VII, 4 (Брестотвик I); XIV, 5 (Брестовик III).

<sup>10</sup> R. Vasić, *Spätbronzezeitliche und älterhallstattzeitliche Hortfunde im östlichen Jugoslawien, u Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.*, Berlin 1982, 267 sqq. Сл. 1.

<sup>11</sup> W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit*, RGF 29, Berlin 1968, 38, Сл. 5.

<sup>12</sup> Н. Тасић, Злотска пећина, Археолошко налазиште, Бор 1968, Сл. 17, 18; уп. Praistorija jugoslovenskih zemalja V, Željezno doba, 661, Сл. 37, 16, 17.

<sup>13</sup> W. A. v. Brunn, op. cit., 97 sq., Sl. 10, 23.

<sup>14</sup> W. Kubach, *Die Nadeln in Hessen und Rheinhessen*, PBF XIII, 3, München 1977, 273 sqq. Hp. 603—606.

<sup>15</sup> K. Gubitz, *A Zombori (Saponya-pusztai) Bronzelektroi*, Arch. Ertösítö N. F. XXVIII, 1908, 263, Сл. 9, 12, 13, 15, 16; Praistorija jugoslovenskih zemalja IV, Bronzano doba, Т. LXXVI, 3.

<sup>16</sup> K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama i sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar 1973, Т. 4,13. 14 (Сурчин) 10,10 (Вировитица); 18,3 (Сатница); 26,12 (Сарваш).

<sup>17</sup> Praistorija jugoslovenskih zemalja IV, Т. С, 3 (Параћин). Уп. такође иглу из Читлuka, Гласинац (ibid., Т. XXXIX, 9).

<sup>18</sup> Д. Гаращанин, у Праисторијске оставе. 1, Т. I, 4.

<sup>19</sup> Уп. Praistorija jugoslovenskih zemalja V, Т. LIV, 1—3 (Рудовци); LXXIII, 8, 9, 12, 13. (Дедели, Сува Река).

<sup>20</sup> Уп. A. Mozsolicz, *Bronzfunde aus Ungarn*, Budapest 1985, Т. 25, 4 : 207,1.

<sup>21</sup> Д. Гаращанин, у Праисторијске оставе. Т. XVIII, 1; иста, Зборник Народног музеја XI/археологија, Сл. 1—6.

<sup>22</sup> Иста, у Праисторијске оставе. Т. LXVI, 1.

<sup>23</sup> K. Vinski-Gasparini, op. cit., Т. 53, 39; 58, 15; 69, 16.

<sup>24</sup> M. Babić, *Ostava kasnog brončanog doba iz Vidovice*, Arh. Vestnik 37, 1986, 77 sqq. Т. 3,7.

<sup>25</sup> Arch. Ertösítö N. F. XV, 1895, 109.

<sup>26</sup> M. Petrescu-Dimbovita, op. cit., Т. 157, 588, 589 (Spalnaca); 207, 1391—1394 (Uioara de Sus).

<sup>27</sup> Ibid., 149, Т. 257, 13.

<sup>28</sup> K. Vinski-Gasparini, op. cit., 95 sq.; D. Balen-Letunić, *Ostava kasnog brončanog doba iz Maličke*, Vjesnik Arh. Muz. u Zagrebu 3 ser. XVIII, 1983, 38, Т. I, 1.

<sup>29</sup> Д. Гаращанин, у Праисторијске оставе. Т. XVIII, 2. Фрагмент овакве плоче из Брадарца није објављен, на податку захваљујем колеги Д. Јаџановићу.

BRONZE OBJECTS FROM THE SURROUNDINGS OF SALAKOVAC  
HOUSED IN THE BELGRADE CITY MUSEUM

*Rastko Vasić*

In the Belgrade City Museum — inv. No. 5736—5739 — have been housed four bronze objects deriving from Salakovac near Požarevac. These are a sickle with knob, a fragment of blade of a sickle of the same type, a fragmented pin with seal-like head and a plaque with cross-form piercing. The objects were published in the Catalog of Prehistoric Metal Objects housed in the Belgrade City Museum as individual finds and were differently dated: the sickles to the later Bronze Age and the pin and circular plaque to the beginning of the Early Iron Age.

The author tries to establish the possibility of interpretation for these four objects as a collective find and in this connection briefly analyses each of them chronologically. Sickles

in Serbia predominantly belong in the later Bronze Age, period Ha Al, so most probably these two specimens from Salakovac should be dated in this way. Seal-headed pins appear in the Early Iron Age, but our specimen is far more akin to this pins with seal shaped heads from the middle and later Bronze Age and thus they should be dated so. Finally, the circular plaque with cross piercing in the middle has many parallels with material of the hoards deriving from the later Bronze Age (period Ha Al), in particular of the hoards from Vinča and Brestovik, so we should range it in this period. On the basis of these data the author is inclined to consider the find from Salakovac a possible part of a hoard or a whole hoard and to date it to the later Bronze Age, most probably to the period Ha Al.